

MAIRONIS IR MUZIKA

Emusis tokios temos, tenka svarstyti, ką reiškė muzika Maironiui ir ką jis davė muzikai. Istoriskai konkrečiai – lietuvių muzikai. Tiedu aspektai galėtų būti ir ne ką tesusiję: pavyzdžiui, įsivaizduotinas poetas, neturįs didesnio sąlyčio su muzikos menu; jis rašo eilėraščius, kurie dėl savo turinio tinka kompozitoriams, virsta dainomis. Betgi Maironio atveju tie aspektai, atrodo, buvo stipriai susiję. Muzika jam buvo didelės reikšmės dalykas – girdimas, juntamas ir gyvenime, ir poezijoje. Juoba daina, dainos žanras. Ir muzikus turėjo traukti ne vien žodinis Maironio eilių turinys, bet ir skambumas, muzikalumas, patogumas dainuoti. Aišku, tokia teigiama savybė nemažina grynai poetinio įkvepiančio jo eilių svorio, bet, manau, kad tais laikais (ir ypač Lietuvoje!) poezija dar tebebuvo ir skambėjimas, neatskiriamas nuo žodinės, grafinės ir kitokios eilių semantikos.

Tapęs miestiečiu, Maironis mėgo namų muziką: fortepijoną, dainavimą. Jaunystėje, be abejo, gimtąją liaudies dainą. Ir vėliau dainuodavo – pats dainuodavo – anuometinį populiarių repertuarą, ilgdavosi gimtųjų vietų su jų dainomis. Štai jo, Peterburgo dvasinės akademijos profesoriaus, 1897 m. laiškas: „Atsisėdau prie rašomojo stalo dirbti kasdieninio paprasto darbo, tačiau protas šį kartą atkakliai atsisakinėjo man paklusti; mintis kaip paukštis skrido kažkur toli toli... į gimtąją šalį, į Dubysos pakrantes, po pažįstamais stogais!..

*Kur banguoja Nemunėlis, kur Dubysa miela plaukia,
Ten Lietuva mano miela, ten ir širdį mano traukia!*

<...> Ar atsimenat, Ponia, tą vakarą, sodą, upeliuką ir tą kūdrą, kurioje varlės kurkė? Jau gerai nebeprisimenu, ką ten dainavome...¹

1919 ar 1920 m. vasarą, pasikliaujant V. Čiurlionytės-Karužienės pasakojimu, Maironis viešėjęs Skapiškyje ir sykį vakare, irstydamasis laiveliu po ežerą, nepaprastai gražiu balsu dainavęs „Plaukia sau laivelis“ ir kitas dainas².

Kaune Maironis turėjo gerą fortepijoną, smuiką, savotišką muzikinį saloną. Čia skambėdavo vėlgi populiariesnė, tačiau rimta ir nuotaikinga romantinė muzika, kaip antai F. Šopeno noktiurnai (minimi ir Maironio poezijoje). Visa tai nėra be ryšio su Maironio poezijos muzikalumu. Šį ne visai tikslų žodį reikėtų suprasti kaip plačią – giminingą muzikai – Maironio ritmų, asonansų, prozodijos resursų skalę. Čia ne tik „Varpai“ (ar panašūs atvejai), kur skambesys tiesiogiai susijęs su kitais poetinio turinio aspektais. (Antai tolydinė galinga ritmika: „Išsisupus plačiai...“) Čia ir juntami – esu tuo įsitikinęs – eilių tempo kitimai, išretinimai bei sutankėjimai, kone girdima, net akimis teskaitant, alsavimo, atodūsių dinamika:

Išvydau ją, kai vakarinė...

Praeisiu, kaip verdą verpetai.

Visa tai galėtų būti specialaus tyrinėjimo tema – Maironio eilių intuityvioji muzika. Kitas klausimas,

¹ Švyturys. – 1972. – Nr. 21. – P. 11.

² Užrašyta 1981.12.22. – V. L.

kokia gi muzikos vieta poeto pasaulėžiūroje, jo išpažįstamosiose estetiškoje ir etinėje vertybėse? Pažvelkime, kas yra Maironiui žmogaus laimė:

*... jei kada sapnuoja
užburtas pasakas ir amžinas dausas,
kai stygos virpančios jo sielai sudainuoja
ar rūta kvepiančias prisimena kasas.*

Taigi – einant atgal nuo paskutinės eilutės – meilė, muzika ir archetipinis žmonijos sapnas apie amžino gėrio šalį. Muzika iš tiesų ir tegali geriausiai, daugiausiai pasakyti apie tuodu kitu, tarpusavy juoba artimu dalyku.

Muzikos reikšmę žmogui, kultūrai Maironis ypač teigia visur, kur kalbama apie dainas. (Gal ir ten, kur jo eilėse žmogui prabyla gamtos muzika, pavyzdžiui, miškai, ošiantys apie senovę ir dabartį.) Liaudies dainas Maironis, kaip regis, labai mylėjo, idealizavo, keleriopai akcentuodavo jų reikšmę. Tėvynės dainos, jūs malonios... – taip teigiama estetikos ir etikos vienybė, įkūnyta lietuviškoje dainoje, liaudies dainų kultūroje. „Mūsų gražios ponios“, atsižadėjusios, pamiršusios, nebevertinančios viena – dainų grožio, praranda ir kita – natūralų brolišką žmonių ryšį.

*Ten močiutė užlingavo
raudomis mane...*

– čia daina, gaudi kaip rauda, įkūnija giliausią poeto ryšį su Tėvyne ir tauta; ir jis tai suvokia kaip lemtį – nuo kūdikystės, nejučiomis... Stebėtinai panašiai yra kalbėjęs M. K. Čiurlionis: „Kompozitoriai <...>, būdami savo Tėvynės sūnūs, gauna iš savo tėvų drauge su krauju savo dainų meilę ir dažnai, patys nejausdami, mėgsta jų būdą ir ypatybes.“

Na, ir Tėvynės identifikacija, geografinė, etnografinė... „Ten, kur Nemunas banguoja...“, „Kur bėga Šešupė...“, čia skamba po kaimus Birutės daina.“ Iš tiesų nerasi kitos šalies, kur po kaimus būtų skambėjus – jau veik šimtą metų! – daina apie Birutę. Šis Lietuvos tapatybės ženklas (minimas ir „Tėvynės dainose“) apima daug ką: dainą, istoriją, istorinę poeziją, virtusią daina, grįžusią į liaudį. Panašiai Maironis žinojo jau ir savo poeziją grįžtant, anonimiškai sklindant („niekas manęs neminės“). Kita vertus, taip ryškėja Lietuvos esminiai ženkliai Maironio sampratoj: gamta, istorija, daina. Ji turėjo ir po šalis plačiausias aidėti, skambėti, skelbdama apie Lietuvą, simbolizavo visą tautos kultūrą.

Ir pats Maironis kūrė dainas. Ankstyvoji, neužrašytoji arba nebrangintoji poeto kūryba iš karto rado savo žmones, virto dainuojamomis dainomis. (Jis tą žinojo – liudija J. Tumas-Vaižgantas.) Gal jau tas jaunatviškas eiles, o vėliau išties nemaža brandžios poezijos Maironis kūrė būtent dainavimui. Apie tai liudija pavadinimai, toli gražu ne šiaip sau metaforiškai, kai kada ir struktūra (priedainiai, duetas), ir net vienas kitas žinomas faktas.

Antai Maironio *Lyrikoje* su visais *Pavasario balsų* redakciniais variantais randame: dukart „Dainą“ („Ar skauda man širdį“, „Už Raseinių“), dukart „Senovės dainą“ („Oi, neverk, matušėle“, „Eina garsas“), dar vieną „Dainą apie senovę“, „Putino dainą“, „Tautišką dainą“, „Jaunimo giesmę“, dukart „Marijos giesmę“, du giesmės variantus „Aušros vartų Marijai“...

Iš žinomų faktų priminsiu du. „Kur bėga Šešupė“ atsiranda – pasidaro žinoma – jau 1898 m. ir iš sykiu su gaida. Tai privatus užsakymas Česlovui Sasnauskui, Peterburgo šv. Kotrynos bažnyčios vargonininkui ir lietuviškų vakarų dalyviui, suharmonizuoti šią dainą pagal pridedamą melodiją (iš E. Dausinaitės, A. Smilgos svainės, laiško Č. Sasnauskui), Tai daroma su Maironio žinia arba tiesiog jam pageidaujant, mažų mažiausia, žinant apie gaidą. Galėjo būti ir taip, kad gaida gimė kartu su žodžiais arba net anksčiau, kad buvo niūniuojama, kai poetas rašė eiles. Jis juk nenorėjo ir neskelbė eilėraščio, tikrai sykiu su muzika – kaip dainą – gerokai vėliau, 1902 m. *Žinyčioje*.

Č. Sasnauskas sukūrė dvi dainas „Kur bėga Šešupė“: vieną paprastutės, elementarios metodijos, matyt, tą gautąją suharmonizavęs, o kitą skambiają, himnišką, kurią ir dabar pažįstame. Pirmoji

pasirodo antrąsyk kaip „Tautiška daina“ 1905 m. *Pavasario balsuose* (be natų) ir – tuo pačiu pavadinimu! – *Šaltinyje* (1907, Nr. 1) bei Č. Sasnausko *Lietuviškoj muzikoj*. Aišku, su Maironio žinia, jam ir tekstą gerokai perdirbus, prapūstus.

Pastarajame leidiny, Č. Sasnausko kūrinių serijoje, pasirodė ir „Jau slavai sukilo“ net trimis versijomis, vienareikšmiu tiesioginiu pavadinimu: Himnas. Jau XIX a. paskutiniame dešimtmety lietuvių inteligentijai rūpėjo himno problema. A. Baranausko daina „Nu, Lietuva, nu, Dauguva“ su protesto, pasipriešinimo ir vilties žodžiais vis dar skambėdavo kaip himnas lietuvių studentų, kitos miesto inteligentijos, net kaimo jaunimo suėjimuose (prisiminkime sceną iš Vaižganto *Pragiedrulių*). Betgi ne viskas joje beatitiko laiko dvasią. Dar anksčiau, negu V. Kudirka rašo ir skelbia – su gaida ir harmonizacija! – „Tautišką giesmę“, Maironis įteikia Juozui Naujaliui himno žodžius „Jau slaviškos šalys iš miego pakilo...“ Sukurtai Naujaliai dainai, tiksliau, jos autografiui žuvus (sudeginta laukiant kratos; laimei, liko nuorašas, 1963 m. paskelbtas JAV), tik po keliolikos metų vėl turime Č. Sasnausko dainą pagal naujai redaguotus žodžius. Tai būtent „Himnas“, kurtas ilgesnį laiką, bene nuo 1905-ųjų metų, tikriausiai šiuo pavadinimu atspindintis ir poeto neatsisakytas intencijas. O prieš tai dar buvo „Kur bėga Šešupė“, antrojoje publikacijoje, kaip matėme, siūlantį visuomenei „Tautiškos dainos“ pavadinimą ir paskirtį.

Neaplenkė Maironio nė minėtoji A. Baranausko daina. Tai visai tiksliai žinomas atvejis, kai Maironis kūrė eiles, taikydamas jau esamai gaidai. „Senovės dainą“ jis ir paskelbė 1903 m. su nuoroda visiems *Tėvynės sargo* skaitytojams: „Gaida kaip: „Tu Lietuva, tu Dauguva, pasilikit sveikos“. To teksto, pritaikyto melodijai, buvo prašę peterburgiečiai lietuviai. Dainą chorui tuoj sukomponeavo naujas tenykštis muzikas Mikas Petrauskas, o vėliau, ko gero, revoliucijos peripetijose prarado natas, todėl nepaskelbė. (Juodraštis yra išlikęs.) Bet žmonės jau dainavo naujus Maironio žodžius, nebežinodami nei melodijos, nei kompozicijos autorių; veik po dvidešimties metų dainą „Eina garsas“ iš naujo harmonizavo chorvedys S. Navickas.

Maironio *Raštų* (t. 1, 1987) komentaruose klaidingai nurodomi kiti du kompozitoriai, neva naudoję šiuos žodžius – Č. Sasnauskas ir J. Naujalis. Tą reikia atitaisyti, o sykiu patikslinti dar porą dalykų. Populiariausią, ligi šiol giedamą „Marija, Marija“ sukūrė Č. Sasnauskas (komentaruose – tik A. Kačanauskas). „Kur bėga Šešupė“ savo ruožtu yra sukomponeavęs ir J. Naujalis, „Tupi šarka“ – ir J. Gruodis, o „Tu girele, tu žalioji“ – ir Ignas Prielgauskas. „Už Raseinių“ – J. Naujalis.

Maironis siūlė plunksną stambesniems muzikos žanrams – „nūdienės tematikos“ muzikinei dramai „Kur išganymas“, istorinei operai „Nelaimingos Dangutės vestuvės“ – bet buvo ir liko dainius. Pats tą suvokė. Pažvelkime, kokia reikšminga poeto atributika jo eilėse: tai lyra ir kanklės. Rapsodo – dainiaus – vaidilučio instrumentai. Bendratautis, klasiškas – ir tautinis muzikos, dainų kūrybos pradas. Kankles įsitaisė Kaune prie durų, kad garsas ženklintų, pas ką įeinama.

Daug lietuvių muzikų kūrė pagal Maironio žodžius. Daugybė jo eilių – kai kurios kompozitoriams padedant, kai kurios ir mėgėjams pritaikius kokią gaidą – virto liaudies dainomis. Statistika čia irgi būtų įdomi (tik autoriui šįsyk rodėsi ne tokia svarbi) ir keltų naują klausimą – kodėl taip netolygiai?

Maironis – tam tikro laikotarpio kompozitorių mėgstamas poetas, dainų tekstų autorius. Tai jo metas, lyrinės patriotinės poezijos aktualumo metas. Tada jis daugelį inspiravo, ir geriausias Č. Sasnausko, J. Naujaliai dainas bei chorus žymi tokia autentika bei populiarumas, su kuriais nepigu būtų buvę varžytis kad ir kokio talento vėlesniems lietuvių kompozitoriams. (Savotiškas pavyzdys – mūsų laikų faktūriniai papildymai, peraranžavimai, ne ką tepridedantys senoms J. Naujaliai, Č. Sasnausko dainoms, o būtent nuskriaudžiantys autentiką). Iš tiesų, dar Maironiui gyvam esant, palyginti nebedaug kas imasi jo tekstų. Muzika, nepastovi mylimoji, apleidžia senstantį poetą. Tačiau Maironio poezija ir netiesiogiai veikia lietuvių muziką, visą kultūrą. Visus nejučiom auklėja jo mintis, jo poezijos įskiepytas dvasinis žygio pradas. Žinoma, tai ir epochos reikmė, bet Maironio konkretizuota. Jau tuo pat metu, kai Maironio poezija byloja apie žygio ilgesį, Čiurlionio muzika teigia analogišką žmogaus vertę: dvasios galią, didybę, kitokio pasaulio troškimą. Kai jaunesnė poetų karta suskanta ieškoti prarasto didvyrių epo, bent jau buvusių herojinių liaudies dainų (juk ne baudžiauninkų raudos lydėjo bočius į Žalgirį, prieš mozūrus ar švedus), Juozas Gruodis skelbia

reikalingumą lietuviams herojinės muzikos, kviečia – kaip Muzikos mokyklos direktorius – šią profesiją pasirinkusį jaunamą: „Apsišarvoję mokslu stokim į darbą, kam krūtinės nešaltos!”

Maironio žodžių gal ir nebesąmoningos parafrazės čia aiškios (ypač iš „Jaunimo giesmės“), juoba aiški pozityvių kvietimų, idealų tąsa.

O dabar – neįau Maironis neinspiuoja lietuvių kompozitorių? Kažin, ar taip galima būtų sakyti. Jo baladės ne kartą stimuliavo lietuvių programinę simfoninę muziką („Jūratė ir Kastytis“, „Čičinskas“), Maironio žodį rasime B. Kutavičiaus, G. Kuprevičiaus kūryboje. Bet ir ne tai svarbiausia. Ar ne iš Maironio dvasios kyla tie, kurie panūsta, drįsta ir net pajėgia prikelti kokį prūsų, jotvingių ar dar senesnį senelį iš kapų milžinų? O ir tie, kurie pasirinkę apolonišką muzikos lyrą eina tiesiu, valingu darbo keliu, kuriems Tėvynė yra konkreti jų gyvenimą įprasminanti atrama? Be Maironio etikos pamokų kažin ar jie būtų išaugę.

Literatūra ir kalba, XXI: Maironis, Vilnius: Vaga, 1990, p. 179–184.